

Наталя Марченко,

ст. наук. співробітник НБУВ,
канд. іст. наук

ДИТИНСТВО ЯК ПРЕДМЕТ ДОСЛІДЖЕННЯ БІОГРАФІЧНОЇ НАУКИ

Окреслено сучасні підходи до наукового осмислення дитинства як цілісного та значимого соціокультурного явища. Проаналізовано коло проблем і завдань біографістики як науки, котра за природою свого предмету та методологією може стати основою синтезуючого підходу до цілісного вивчення дитини та дитинства.

Ключові слова: біографістика, просоподевітика, дитинство, дитина.

Феномен дитинства опинився в межах наукового дискурсу лише у другій половині ХХ ст. (К.-Г. Юнг, І. С. Кон, Д. Б. Ельконін, Е. Еріксон, Д. І. Фельдштейн та ін.). Питання дитинства розглядалися в межах філософії, психології, соціології, археології, антропології, етнографії, історії культури, літературознавства та інших дисциплін, оскільки світ дитинства вміщує в собі низку інших світів: соціальних взаємин, фізичної реальності та пізнання, історії, культури. Як окремішній філософський концепт і цілісне та значиме соціокультурне явище дитинство осмислюється лише в останні десятиліття минулого століття. Відчутним поштовхом до переосмислення уявлень про дитинство стала книга Ф. Ар'єса «Дитина і родинне життя за Старого ладу» [1], в якій чи не вперше була порушена проблема зміни ставлення до дітей і дитинства як предмету наукового розгляду, зокрема в межах історичних дисциплін. На пострадянському просторі подібні дослідження починаються з 20-х років ХХ ст., від моменту з'яви педології як науки про дитинство, що прагнула об'єднати психологічні, біологічні та соціологічні підходи до дитини. Після її нищівного розгрому будь-які дослідження дитинства, окрім прикладних, жорстоко переслідувалися. Лише після другої світової війни М. А. Рибніков (1880–1961) підготував проект «Історія російської дитини», що так і не був втілений у життя, та в галузі етнографії з'явилося декілька значимих робіт (зокрема монографія І. С. Кона «Дитина й суспільство» [4], що намітила перспективні напрями дослідження даної теми).

В Україні знаковими для наукового осмислення дитинства як

соціокультурного феномену став кінець ХХ – перші десятиліття ХХІ ст., коли активно з'являються дослідження в галузі фольклору та етнографії (Н. В. Аксьонова, С. Грицишин, Н. Жмуд, Н. В. Зозуля та ін.), історії (А. О. Сова та ін.), педагогіки (Н. С. Брехунець, І. В. Вавілова, А. Г. Зінченко, Р. В. Зозуляк та ін.), журналістики (Н. Б. Антипчук, Т. С. Давидченко, К. О. Кошак, Л. М. Кусий та ін.), мовознавства (Г. І. Атрошенко, О. Ю. Моїсєєнко, О. О. Рутьова та ін.), бібліотечної справи та книгознавства (Н. А. Бачинська, Н. С. Дяченко, Г. В. Корнєєва, Н. П. Марченко та ін.), літературознавства (О. Д. Бодугай, У. С. Гнідець, О. В. Горбонос, П. В. Кириченко, О. М. Папуша та ін.), філософії (Л. В. Українець та ін.)¹.

Останніми роками різко зріс інтерес до даного явища не лише з боку традиційно орієнтованих на «дитячі» дослідження наук, а й інших, зазвичай «байдужих» до дитинства сфер знання². Зважаючи на висловлену В. І. Вернадським ідею спеціалізації наук про людину «не за науками, а за проблемами», питання дитинознавства виходять нині на перший план наукового знання, бо синтезують у собі не лише причинно-наслідкові зв'язки в людському поступі, а й напрацьовані людством способи їх творення та збереження. Водночас, значну роль в цьому процесі відіграє той факт, що з демократизацією життя діти та дитинство стали вагомим чинником економічного, суспільно-політичного та культурного життя українського суспільства (книговидання для дітей, сфера «дитячих» послуг і товарів, зокрема освітніх, складає значний сегмент ринку, юнацько-дитячі організації й підрозділи створюються чи не при всіх політичних, громадських і навіть релігійних організаціях тощо).

Проаналізувавши на теоретико-методологічному рівні стан сучасних етнографії та історії дитинства, І. С. Кон дійшов висновку, що «розрізнене вивчення дитинства в межах психології розвитку, соціології виховання, історії родини, культурної та психологічної антропології (етнографії), історії літератури для дітей і про дітей, педагогіки, педіатрії та інших дисциплін дає дуже цінну наукову інформацію. Та щоб правильно зрозуміти і

¹ Докладніше див.: Н. П. Марченко «Біографічна інформація у виданнях для дітей у контексті сучасних завдань біографістики» [6].

² Так, упродовж трьох останніх років в Україні проведено низку тематичних міжнародних наукових конференцій, а 2009 р. засновано «Центр дослідження літератури для дітей та юнацтва». В Російському державному гуманітарному університеті при кафедрі історії і теорії культури створено робочу групу з історії та культурології дитинства, що забезпечує роботу постійно діючого семінару «Культура дитинства: норми, цінності, практики».

осмислити ці факти, потрібен широкий міждисциплінарний синтез». Ми гадаємо, саме біографістика за природою свого предмету та методологією є найбільш придатною для подібного синтезуючого підходу, оскільки дає змогу в межах єдиних підходів та методології систематизувати, аналізувати, створювати та поширювати різномірну інформацію щодо особи в усій повноті її природних і соціокультурних взаємозв'язків.

Нині поняття «дитинство» вживається здебільшого в соціально-практичному та соціально-організаційному планах (за Д. І. Фельдштейном), оскільки не має, як уже згадувалося, єдиного наукового визначення³. Відтак, досі не визначена «загальна система координат для з'ясування основних сенсів втілюваних в цьому випадку процесів – фізичного й психологічного дозрівання, входження в соціум, засвоєння соціальних норм, ролей, позицій, набуття дитиною (в межах Дитинства) ціннісних орієнтирів і соціальних позицій, при активному розвитку самосвідомості, творчій самореалізації, постійному особистісному виборі в ході ствердження та розкриття власного індивідуального життєвого шляху» (тут і далі переклад. – *Н. М.*). Тому, головним на сьогодні стає завдання розкрити закономірності, характер, зміст і структуру «самого процесу розвитку дитини в Дитинстві та Дитинства в суспільстві», виявити «приховані можливості цього розвитку в саморозвитку зростаючих індивідів, можливостей такого саморозвитку на кожному етапі Дитинства» та з'ясувати «особливості руху Дитинства до Дорослого Світу» [15].

Жодна з означених позицій не може бути вирішена остаточно поза біографічними дослідженнями, й, водночас, жодне біографічне дослідження не може бути повноцінним поза вирішенням хоча б окремих із означених проблем. Адже, будучи складним самостійним організмом, дитинство є невід'ємною частиною суспільства, своєрідним суб'єктом різнопланових різнохарактерних стосунків, у яких воно об'єктивно ставить завдання та цілі взаємодії з дорослими, визначаючи напрямки їх діяльності, розвиваючи і змінюючи тим самим світ. Скажімо, досліджуючи стосунки між поколіннями в межах відомих родин, ми встановимо не лише «педагогічні» погляди того чи іншого достойника, а й спонукальні мотиви його внутрішнього буття, не лише впливи «великих» на формування молодшого покоління, а й вплив дітей на зміни в світогляді та життєвих

³ Варто взяти до уваги, що ні педагогічні, ні філософські, ні соціологічні словники не містять сьогодні єдиного визначення Дитинства, а у психології під цим терміном розуміють лише «початкові періоди онтогенезу» та «соціокультурний феномен, що має власну історію розвитку й конкретно-історичний характер».

орієнтирах і цілепокладанні дорослих (до прикладу, хвороба дитини значно вплинула на розпорядок і спрямованість життя родини Косачів, Катерина Грушевська та Леся Петлюра безпосередньо формували внутрішнє й побутове життя батьків, буденне життя та творча самореалізація Олени Пчілки, Софії Русової, Василя Сухомлинського майже повністю визначене потребами, інтересами та запитамі дітей і дитинства тощо).

Цікавим і плідним для біографіста є також дослідження культурного контексту функціонування дитинства на різних історичних проміжках та реального соціального середовища, в якому формується конкретна дитина. Так, на думку М. В. Осоріної [9], кожна людська культура витворює і несе в собі певну модель світу, яку отримує в спадок кожне нове покоління. Саме ця модель лягає в засновки побудови індивідуальної картини світу окремої людини і водночас поєднує людей як культурну спільноту. Дитина отримує дану модель від дорослих, вбирає з культурно-предметного середовища, й одночасно активно вибудовує сама, з певного моменту поєднуючи свої зусилля з іншими дітьми. Саме так, на думку вченої, на руїнах «віджилого» (а фактично «зачищеного» групою активістів) минулого було зведене нове радянське суспільство. Відтак, досліджуючи фактори, що визначають формування моделі світу дитини (вплив дорослої культури, особисті зусилля, вплив дитячої субкультури), вчений може об'єктивно простежити суспільні деформації, що призводять до руйнування традиційних і закріплення нових форм і способів співжиття. На жаль, в Україні історія дитячих субкультур істориками та культурологами досліджується мало, хоча свого часу активно вивчався піонерський, а згодом скаутський рух. Відтак, і для біографістики в Україні діячі дитячого й молодіжного руху, взаємодія достойників із окремими дитячими субкультурами, зрештою, переосмислення персонажів минулого в сучасних дитячих субкультурах й досі поза колом усвідомленого інтересу. Натомість, чи не всі політичні діячі України минулого століття визначилися з подальшим шляхом і набули потрібного досвіду та визнання саме в лавах дитячих і молодіжних організацій (пласту, комсомолу тощо). Ще більша частина тією чи іншою мірою брала участь у їх становленні (участь у організації з'їздів і таборів, написання «пластунських», «піонерських» творів мистецтва, долучення власних дітей до певної субкультури тощо). Щодо стану сучасної дитячої субкультури, то наслідки «покемонізації» історичних персонажів у мультиплікації (низка фільмів про билинних богатирів), використання імен окремих персонажів право- та ліворадикальними групами, наголошення на нетрадиційній орієнтації та нездорових звичках визначних митців серед послідовників

панку, готики чи фуррі фіксуються на сьогодні здебільшого у виступах педагогів та соціологів⁴.

Отже, в біографічному дискурсі дитинство посідає цілком певне особіне місце. Фактично будь-хто, торкаючись питань біографії вимушений рахуватися з її дихотомічністю, наявністю дорослого й дитинного як співмірних і взаємопов'язаних складових. Та якщо в просопографії, біографіці дитинство посідає відведене йому місце, то у власне біографістиці й досі розуміється як величина другого плану, «дожиття». І це, зважаючи на досягнення сучасного гуманітарного знання, котре визнає саме дитинство за відправну точку, єдиний фундамент людської біографії. Відтак, мають узвичаїтися як важливі та обов'язкові для фіксації не лише усталені відомості про народження та навчання людини, а й весь обшир біографічних документів щодо її дитинства й ранньої юності, оскільки саме тоді був створений план побудови її біографії та закладено фундамент, який згодом або успішно розбудовувався, або вимагав значних затрат на зруйнування та перебудову.

На суто прикладному рівні перед українською біографістикою в царині «дитячого» нам бачаться наступні завдання.

Насамперед слід визнати, що в Україні фактично відсутні академічні біографічні розвідки про письменників, які пишуть для дітей⁵. І хоча існує низка регіональних біобібліографічних довідників, що містять відомості про

⁴ Див., скажімо: *Болгаріна, В.* Соціокультурне середовище як проблема педагогічної соціології [Текст] / В. Болгаріна // *Філософія освіти XXI століття : проблеми і перспективи : методол. семінар, 22 листоп. 2000 р. : зб. – К., 2000. – Вип. 3. – С. 300–304; Левчук, К. І.* Неформальний рух в Україні (1986–1988 рр.) [Текст] / К. І. Левчук // *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Вип. 4. Серія : Історія : зб. наук. праць / за ред. проф. П. С. Григорчука. – Вінниця, 2002. – С. 167–173; Шимановський, М.* Емокіds: емоції, емоції: про субкультуру емокіdів [Текст] / М. Шимановський // *Шкільний світ. – 2007. – № 40. – С. 15–16; № 44. – С. 17–18.*

⁵ Хоча останнім часом з'явилися дисертаційні дослідження (як-от: *Бойцун, І. Є.* Твори Є. Гуцала для дітей: проблеми художньої майстерності : автореф. дис. на здоб. наук. ступ. канд. філол. наук. 10.01.01. [Текст] / І. Є. Бойцун ; Запоріж. держ. ун-т. – Запоріжжя, 2000. – 20 с.; *Братусь, І. В.* Історико-біографічна проза Оксани Іваненко: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.01.01 [Текст] / І. В. Братусь ; НАН України. Ін-т л-ри ім. Т. Г. Шевченка. – К., 2001. – 19 с.) та літературно-критичні видання (скажімо: *Резник, О. В.* Професія – дитячий письменник. Очерк творчості Євгенія Белоусова [Текст] / О. В. Резник. – Днепропетровск: «ИМА-пресс», 2005. – 272 с.).

дитячих письменників⁶, відомості про окремих із них вміщено до енциклопедичних видань. Ми також не маємо спеціального повноцінного словника. Так само обійдені біографістикою видатні книгознавці⁷, критики, укладачі та видавці, що працювали й працюють у царині дитячої книги, ілюстратори книг для дітей, які зазвичай є не співавторами, а фактичними авторами книжки (з появою такого явища, як комікс, його роль взагалі набуває нового значення та функції)⁸.

Відтак, розробка критеріїв добору (зважаючи на наявність діаспори, національних меншин, тих, хто писав іншими мовами; врахування перекладачів, що працювали в царині дитячої книжки та ілюстраторів, авторів науково-популярних книжок, видавців та книгознавців, методистів і укладачів), визначення джерел і поступовий збір інформації уже на часі⁹. Окремо слід сказати про біографічні відомості щодо ілюстраторів книг для дітей. Вони теж фактично ніде не систематизовані, хоча в виданнях для дітей ілюстратор зазвичай виступає не співавтором, а фактичним автором книжки¹⁰.

Водночас персоналії, об'єднані цариною книговидання для дітей, – надзвичайно цікаве та плідне поле біографічної діяльності! Скажімо, у виданнях словника «Советские детские писатели» [13] більше третини постатей – українські автори (Юрій Яновський, Андрій Головка) або вихідці

⁶ До прикладу: *Літературна Харківщина : Довідник [Текст] / за ред. М. Гетьманця. – Х. : Майдан, 1995. – 368 с.; Хрестоматія з літератури рідного краю [Текст] / упоряд. Т. В. Баратова та ін. – Х., 2001; 3-над Божої ріки : літ. словник Вінниччини [Текст] / А. М. Подолинний, Б. В. Хоменко та ін. – В., 1998. – 480 с.; Література Буковини, Галичини, Покуття. Хрестоматія. 5 клас. – Тернопіль, 1999. – 80 с.; Хало, О. І.* Хрестоматія з літератури рідного краю [Текст] / О. І. Хало. – Лубни, 2000.

⁷ Нещодавно з'явилася чи не перша в Україні робота, присвячена саме видавцеві дитячої книжки: *Кусій, Л. М.* Михайло Таранько – редактор і видавець українських часописів та книжкових серій для дітей і молоді (1919–1939 рр.) : автореф. дис. ... канд. наук із соц. комунікацій : 27.00.05. [Текст] / Л. М. Кусій ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка, Ін-т журналістики. – К., 2009. – 18 с.

⁸ В певних хронологічних межах про це йшлося в дисертаційному дослідженні: *Марченко, Н. П.* Видання для дітей в Україні 1917–1923 рр.: історіографія, джерела, типологія [7].

⁹ Хоча залишається проблема єдиних підходів до розуміння понять: «книга кола дитячого читання», «розвивальне видання», «навчальна / учбова книжка» тощо.

¹⁰ Із появою такого явища, як комікс, роль художника взагалі набуває нового значення та функції.

з України, що стали відомі на обширах СРСР як російські дитячі письменники (С. Батров, Л. Бать, Е. Багрицький) і перекладачі (Р. Баумволь). Частина з них і досі залишаються в Україні забутими чи малознаними. Те саме можемо сказати й щодо творів німецькою, французькою, єврейською, польською мовою, а щодо останніх десятиліть – то й усіма мовам національних меншин, які насамперед були презентовані книгами для дітей та посібниками для шкільного вжитку.

Так само актуальною є свідомою робота щодо створення єдиної науково обґрунтованої просоподектичної концепції життєпису, орієнтованого на користувача-дитину. Як засвідчують роботи російських колег [10], йдеться не лише про форму подачі матеріалу, а й про проблему відбору фактів, сприйнятних і цікавих у певному віці, розробку відповідних коментарів та довідкової інформації. Адже навіть автори житійної літератури приділяли значну увагу аспектові «постання» образу святого від народження до смерті, від дитинної невинності – до широкій святості. Так само продуманим і свідомо сконструйованим був образ «Ілліча / Леніна», «піонера-героя», «борця революції» тощо в радянській книжці для дітей. Таким само конструктом залишаються панівні нині в масовій свідомості образи «ковбоя», «супергероя», «парижанки», «джентельмена» тощо, в межах яких вибудовуються популярні життєписи відповідних історичних персонажів для дітей.

Україна, натомість, продукує «зрадників», «відступників» і «білі плями»... Оскільки й досі робота щодо вироблення відповідних методик і технологій проводиться децентралізовано, поза межами державної зацікавленості, зазвичай силами дитячих бібліотек, освітніх установ¹¹ і видавництв, без жодного системного чи хоча б єдиного принципу в засновку. Навіть в межах однієї серії, створеної однією установою, матеріал різниться як за змістовим наповненням, так і за довідковим супроводом (див.: біобібліографічні видання Національної бібліотеки України для дітей, серію «Біографії видатних дітей» видавництва «Грані-Т», авторський проект Євгенія Білоусова «Славетні імена України» та ін.).

Як уже вказувалося, ще однією проблемою є те, що біографістами й досі доволі побіжно фіксуються дитячі роки видатних людей, в інформації про які бачать здебільшого лише просопографічну вартість. Натомість, враження, знання, та, що особливо важливо, ціннісні орієнтації, закладені

¹¹ Частково про це йдеться в дослідженні: *Приходько, О. Ю.* «Вивчення української літератури в школі у контексті літератур західних і східних слов'ян» [11].

в дитинстві, можуть бути інколи єдиним ключем до прочитання та розуміння людської долі, тих чи інших вікопомних учинків. Так, дворянсько-гінназійне коріння «неокласиків» мимоволі згодом виокремило їх із загалу не менше освічених, але зрослих на інших ціннісних пріоритетах (вихідці з родин священнослужителів, різночинців) діячів української культури початку ХХ ст. Сформована змалку звичка користуватися за столом серветкою та сидіти прямо, тримаючи спину й не кладучи лікті на стіл, інколи гуртувала людей не менше, ніж політичні переконання.

На жаль, саме про дитинство, зазвичай, залишається мало достовірної інформації. Хоча вона складає вагомий частину автобіографій, спогадів, листування, знаходить відображення в документах, стосовних навчання особи, перебування в тих чи інших дитячих колективах і угрупованнях.

В Україні є досвід публікації спогадів саме і лише про дитячі роки особи. Так, в кінці 30-х років ХХ ст. з'явилася збірка «Симон Петлюра в молодості» [12] та спогади І. Зілинського «Моя наука в Перемиській гімназії» [3]. В наш час видруковано спогади учительки Ж. О. Жур про дитинство та юність Миколи Луківа [2], спогади про дитинство гумориста Анатолія Гарматюка [8] тощо. До джерел подібного типу варто також зарахувати автобіографічні художні твори, що увійшли в коло дитячого читання («Дитинство» Юрія Смолича, «Зачарована Десна» Олександра Довженка, «Гуси-лебеді летять» Михайла Стельмаха, «Вогник далеко в степу» та «Климко» Григора Тютюнника, «Потерчата» Володимира Рутківського та ін.), оскільки дослідження доробку провідних дитячих письменників дають підстави стверджувати, що в основі їхньої творчості здебільшого – художньо містифікована пам'ять дитинства, інколи більш точна й достовірна в описові ключових характеристик і подій, ніж епістолярій і мемуари. Відтак, науково доцільним видається зіставлення «пам'яті дитинства» в епістолярії та творчому доробку персони зі свідченнями інших джерел, а також виокремлення в особній об'єкт вивчення «мемуарів дитинства» (набули останнім часом значного поширення, оскільки зосереджена донедавна на «дорослій», «суспільно значимій» частині життя персони мемуаристика, позбавившись ідеологічної настанови, все більше схиляється до саморефлексії, з'ясування причин і шляхів власного доростання індивіда до «значимості», а відтак, дитинство посідає на її сторінках все більше місця).

Так само цікавими, хоча б із боку просоподектики, видаються взаємини визначних осіб із власними дітьми та дітьми загалом. Оскільки щодо власних дітей людина в межах норми намагається бути в силу своїх можливостей дбайливою, то, не залежно від декларованих на загал позицій та ідеалів,

вчить її та скеровує так, як насправді ціннісно зорієнтована. Скажімо, в родинях Грушевських, Огієнків, Франків, Косачів, Лисенків та ін. створювали посібники для навчання власних дітей, що відчутно різнилися від існуючих на той час. Або, ставлення до виховання синів Богдана Хмельницького (цілком допустима версія): старший Тиміш формувався, коли батько, продовжуючи традицію родини, бачив його майбутнє як свого спадкоємця-шляхтича, а значно молодший Юрій ріс не тільки при меншій участі батька, а й у час, коли той, нехай і підсвідомо, думав уже про династію «володарів Українських». Так само багато про що говорить розмаїта «дитяча» наповненість творчості бездітних письменників (Тараса Шевченка, Лесі Українки) і відсутність «дитячої» проблематики у творчості, скажімо, Ольги Кобилянської.

У цьому розрізі цікавими є також спогади батьків про дитинство власних дітей у порівнянні з їх пізнішими автобіографіями (скажімо, коли йдеться про родину Косачів) та розповіді дітей про видатних батьків у співставленні з їх власним трактуванням описуваних подій (скажімо, О. Лисенко та Т. Франко про батьків [5]).

У царині історії шкільництва перебуває тематика «педагогічні погляди та діяльність» особи. Йдеться не лише про тих, хто був пов'язаний із педагогікою безпосередньо¹². В часи розрухи (а щодо України це ледь не весь історичний час!) саме педагогіка давала змогу вижити людині освіченій. Відтак, фактично всі видатні українці-гуманітарії та й значна частина діячів науки й техніки, виробничників¹³ мали досвід викладацької / учительської / репетиторської діяльності, активно писали для шкільництва (інколи то була єдина сфера оплачуваної наукової продукції) чи брали участь у його розбудові. Зокрема, в біографістиці мало уваги приділено участі знаних діячів минулого (М. Грушевського, В. Винниченка, М. Лисенка, М. Бурачека та ін.) у підручникотворенні та створенню виховних комплексів у межах окремих партійних і громадських осередків, зокрема їхніми лідерами. Для прикладу назвемо лише підручники, створені

¹² Хоча й у даному випадку чомусь випускається з уваги, що, скажімо, «Історія України-Русі» М. Аркаса (1908) писалася як книга для дітей (що й зумовило її структуру та форму викладу матеріалу), а Гр. Коваленко – автор не лише відомих «Оповідань із історії українського народу од найдавніших до нових часів» (К., 1912), а й значно впорядкованішого підручника «Оповідання з української історії. Підручник для молодших класів школи» (К., 1917).

¹³ На жаль, автор не знає жодної наукової роботи, присвяченої українським архітекторам, які проектували та споруджували школи, чи виробникам і конструкторам обладнання тощо.

М. Грушевським: «Про старі часи на Україні. Для першого початку» (1917), «Історія України. Приладжено до програми вищих початкових шкіл і нижчих класів середніх» (1918), «Історичні твори Шевченка на лекціях історії» (1918)¹⁴, видані клопотанням Генерального секретаріату освіти. А були ще знані «Всесвітня історія: Приладжена до програми вищих початкових шкіл і нижчих класів шкіл середніх» (К., 1920) та «Історія України: Приладжена до програми вищих початкових шкіл і нижчих класів шкіл серед.» (К., Відень, 1920). Коли згадати, що водночас із ним шкільні підручники писали І. Крип'якевич («Коротка історія України для початкових шкіл та 1-ї класи гімназії» (1918), «Оповідання з української історії для нижчих класів середніх шкіл та вчительських курсів» (1919)), Г. Хоткевич («Історія України для шкіл вищих початкових і середніх» (1918)), Д. Дорошенко («Курс історії України для вищих класів середніх шкіл» (1921)), а, скажімо, К. Стеценко стояв біля витоків музичної освіти в загальноосвітніх закладах [14], стає зрозумілим наскільки це вдячна царина для наукового пошуку біографіста.

На жаль, і досі відомості про дотичну дитинству та дітям діяльність українських достойників поза історією педагогіки використовуються лише як цікавий просопографічний «штрих» біографії особи. Щодо багатьох осіб – ця сторона їх діяльності взагалі не наголошується. Скажімо, у документах Видавничого відділу при Міністерстві Народної Освіти за 1918 р. [17] містяться відомості про більше двох десятків осіб, котрі були безпосередньо причетні на той час до створення та рецензування вітчизняних підручників. Та цей факт їхньої біографії (для багатьох це був чи не єдиний приробіток!) оминається або не наголошується навіть щодо таких «досліджених» постатей як Г. Голоскевич, В. Дурдуківський, І. Огієнко, Д. Ревуцький, С. Русова, І. Житецький чи М. Зеров. Як і те, що М. Зеров опікувався викладанням латини, Д. Ревуцький – українською мовою, Г. Холодний – математику та географією, С. Русова – географією та французькою, а І. Житецький – історією. Так само мало говориться про те, що на сторінках «Книгаря» О. Кошиць і Д. Ревуцький вміщували ґрунтовні рецензії на музичні видання для дітей і посібники на допомогу вчителів, а М. Бурачек і О. Судомора переймалися методикою та теорією ілюстрування дитячої книжки. Фактично на межі наукового інтересу залишається діяльність українських достойників у царині науково-популярної та перекладної книжки для дітей¹⁵ (скажімо, родини Грінченків,

¹⁴ Книга започатковувала серію «Шкільна бібліотека ім. Г. З. Грушевської».

¹⁵ Те саме стосується і перекладацької діяльності в царині видань для дітей (з

Драгоманових, Косачів), видавнича, укладацька та редакторська діяльність у виданнях для дітей осіб, традиційно не занесених до кола «педагогів» (скажімо, Ф. Вовка, Ю. Вирового, М. Яворницького, К. Стеценка, А. Крушельницького та ін.).

Сюди ж доречно віднести й діяльність вчених щодо дослідження шкільної тематики в межах власних фахових зацікавлень і різноманітні дії (звернення, постанови, доповідні записки, спогади про відповідні вчинки) щодо законодавчого тощо врегулювання освітньої сфери: розділи щодо освіти та книгодрукування для дітей в історичних працях, політичних розвідках, документальних масивах щодо діяльності окремих організацій та особових фондах.

На завершення маємо зазначити, що, хоча за кілька останніх років дослідження дитинства як соціокультурного феномену в Україні відчутно активізувалися, в біографістиці воно й досі не усвідомлюється як унікальне й значиме явище та перебуває поза фокусом наукового пошуку. Натомість, саме біографістика за природою свого предмету та методологією може стати основою синтезуючого підходу, що забезпечить цілісне та різнобічне дослідження та представлення дитини й дитинства у сучасному науковому дискурсі.

Список використаних джерел

1. *Арьес, Ф.* Ребенок и семейная жизнь при старом порядке [Текст] / Ф. Арьес, пер с франц. Я. Ю. Старцева при участии В. А. Бабинцева. – Екатеринбург : изд-во Урал. ун-та, 1999. – 416 с.
2. *Жур, Ж. О.* Сади цвітуть : розповідь учительки про дитинство та юність М. Луківа [Текст] / Ж. О. Жур. – Вінниця : Книга-Вега, 2007. – 111 с. : іл., портр., фот.
3. *Зілинський, І.* Моя наука в Перемиській гімназії [Текст] / І. Зілинський. – Перемишль : з поспіш. друк. в Перемишлі, 1938. – 14 с. + 3 арк. з текстом. – Відбитка з «Пропамят. кн.» ювілею 50-ліття держ. гімн. з укр. мовою навчання в Перемишлі «Де срібнолентийсяя пливє».
4. *Кон, И. С.* Ребенок и общество [Текст] / И. С. Кон. – М. : Академия, 2003. – 336 с.
5. *Лисенко, О. М.* Про Миколу Лисенка : спогади сина [Текст] / [літ. виклад Б. Хандроса ; передм. М. Рильського]. – К. : Рад. письменник, 1957. – 153, [2] с.

англійської, французької, німецької, польської, чеської, іспанської, російської мов здебільшого українською (іноді — ідіш)) цілої низки нині забутих авторів.

6. *Марченко, Н. П.* Біографічна інформація у виданнях для дітей у контексті сучасних завдань біографістики [Текст] / Н. П. Марченко // Українська біографістика. – К., 2009.

7. *Марченко, Н. П.* Видання для дітей в Україні 1917–1923 рр.: історіографія, джерела, типологія : дис. ... канд. іст. наук: 07.00.08 [Текст] / Н. П. Марченко ; НАН України ; Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського. – К., 1998. – 252 с. – Бібліогр. : С. 148–161.

8. Миті життя гумориста і сатирика Анатолія Гарматюка : спогади А. П. Гарматюка про дитинство, витяги зі сторінок його щоденника, спогади друзів, колег та знайомих про нього [Текст] / [упорядкув. Гарматюк Н. М.] – Вінниця : О. Власюк, 2008. – 447 с.

9. *Осорина, М. В.* Секретный мир детей в пространстве мира взрослых [Текст] / М. В. Осорина. – СПб. : Питер, 1999. – 288 с.

10. *Попова, Н. А.* Формирование представлений об историко-биографической прозе у учащихся 5–9 классов : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02. [Текст] / Н. А. Попова. – М. : 2005. – 255 с.

11. *Приходько, О. Ю.* Вивчення української літератури в школі у контексті літератур західних і східних слов'ян : автореф. дис. на здоб. наук. ступ. канд. пед. наук. 13.00.02. [Текст] / О. Ю. Приходько ; Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. – К., 2000. – 20 с.

12. Симон Петлюра в молодості : зб. споминів [Текст] / під ред. А. Жука. – Львів : Хортиця : [З друк. Наук. Т-ва ім. Шевченка у Львові], 1936. – 105, [2] с., [6] арк. іл.

13. Советские детские писатели: библиографический словарь (1917–1957) [Текст] / сост. А. М. Витман, Л. Г. Оськина. – М. : Детская литература, 1961. – 430 с.

14. *Стеценко, К.* Українська пісня в народній школі : докл. на з'їзді учителів нар. шк. Ямпол. повіту на Поділлі 25. IV. 1917 р. [Текст] / К. Стеценко. – Вінниця : Нова друк. Пойлішера, 1917. – 8 с.

15. *Фельдштейн, Д. И.* Социальное развитие в пространстве-времени Детства [Текст] / Д. И. Фельдштейн. – М., 1995. – 163 с.

16. *Франко, Т.* Про батька : ст., спогади, розповіді і нариси [Текст] / Т. Франко. – К. : Рад. письменник, 1956. – 225, [3] с.

17. ЦДАВО України. – Ф. 2582.